

RÓBERT FIZIKER – CSABA SZABÓ (HG.)

DER ERSTE WELTKRIEG AUS UNGARISCHER SICHT

*(Publikationen der ungarischen Geschichtsforschung in Wien, Bd. XIV. Wien, 2015. 436 o.
ISBN 978 615 5389 14 6)*

Az első világháború centenáriuma alkalmából készült számos történeti kiadvány a bécsi Collegium Hungaricum német nyelvű kötetével gyarapodott. A vastkos kötet összesen tizenkilenc magyarországi történész tanulmányát tartalmazza.

A kötetet Szabó Csaba és Fiziker Róbert szerkesztői előszava vezeti be, akik röviden összefoglalták a munka legfőbb célját, vagyis a magyar történetírás első világháborúval kapcsolatos eredményeinek nemzetközi interpretálását (11. o.).

A könyv nyitótanulmányát Szóts Zoltán Oszkár jegyzi, aki az első világháború magyar historiográfiai irányelveit vázolta fel a kezdetektől egészen napjainkig. A tanulmány négy alfejezete a háború idején, a két világháború közötti, az 1945 utáni, valamint az 1989-et követő időszak főbb sajátosságait mutatja be. Nemzetközi szempontból is igen értékes a tanulmányt záró, közel öt oldalas bibliográfia, amelyben a döntő többségben magyar nyelvű tételek címét német fordításban is megtaláljuk. (28–33. o.) A hazai első világháborús historiográfia viszonylag gyenge nemzetközi jelenlétét híven mutatja, hogy az esetek közel 90 %-ában élni kellett a fordítás eszközével.

Albert B. Gábor tanulmányában a magyar történelemkönyvek első világháborúról szóló részeinek elemzésére vállalkozott az 1920–1960-as évek vonatkozásában. A számos tankönyvi citátumot felhasználó írás alapján reális képet alkothatunk a viláégés történetének hazai recepciójáról, illetve az abban bekövetkezett radikális változásokról. A szerző csak a korabeli tankönyvi forrásokat használja, a modern szakirodalmat nem. Néhány esetben talán szükségszerű lett volna ez az összevetés, például a Horthy-korszak egyik tankönyve állításának esetében, amelyben a korabeli szerzők a gorlicei áttörést összefüggésbe hozták a cári birodalom megrendülésével (42. o.) – mivel ezt a kortárs történészek is gyakran megteszik.

Ress Imre Magyarország háborúba vezető útját mutatja be annak tükrében, hogy a magyar politikai elit miképp befolyásolta a Monarchia külpolitikáját 1913–1914-ben. A szerző gazdag primer és szekunder forrásanyag alapján mutatja be az eseményeket a Szkutari-válságtól a júliusi válság időszakáig, különös tekintettel gróf Tisza István miniszterelnök szerepére és meglátásaira. A tanulmány jól illusztrálja a magyar politikának a viláégés előestéjén betöltött nemzetközi súlyát.

Németh István a Mitteleuropa-koncepcióról való tárgyalásokat vizsgálta, amelyek a Német Birodalom és az Osztrák–Magyar Monarchia között zajlottak 1915 és 1918 között. Tanulmányának fontos megállapítása, hogy a német Közép-Európa koncepciót mesz-sze nem csupán gazdasági szempontok mentén fogalmazták meg, hanem a térség politikai stabilizálódását is várták a tervezet végrehajtásától. Az egyik fő cél a Monarchia elszlávosodásának megakadályozása volt, különös tekintettel a dualista állam ciszlajtán felére (87. o.).

Pogány Ágnes (*Szentháromság tér és a Herrengasse között – Popovics Sándor és az első világháború finanszírozása*) munkája részletesen bemutatja a világháború idején

az Osztrák–Magyar Bank kormányzójaként, majd pénzügyminiszterként tevékenykedő politikus működését, a pénzügyekre gyakorolt hatását.

Hornyák Árpád tanulmánya a balkáni szerb nemzeti célokat és külpolitikai törekvéseket mutatja be az első világháború előestéjén, különös tekintettel az 1908. évi annexió válságra. A szerző joggal mutat rá arra, hogy a szerbek tökéletesen használták ki az első Balkán-háborúig tartó békés időszakot. (157. o.).

Szabó Dániel az a témát járja körül tanulmányában, hogy 1914-ben ki és miért lelkesedett Magyarországon. Fontos megállapítása, hogy a közhelyként kezelt, 1914 nyarának általános európai lelkesedése hazánkban csak részlegesen érvényesült, melynek a dualista állam sajátos struktúrája és felépítése is oka volt.

Pető Andrea a nőtörténelem szempontrendszere mentén mutatja be a viláégés során jelentkező főbb tendenciákat. Legfontosabb következtetése, hogy a hagyományos női szerepek jelentős részben átalakultak és új attribútumokkal gazdagodtak a Nagy Háború idején, ennek mértéke új értelmezési keretek kialakítását és használatát kívánja meg a kutatóktól. Pető írásának magyar nyelvű változata a *Sorsok, frontok, eszmék. Tanulmányok az első világháború 100. évfordulójára* című kötetben olvasható.

Katona Anikó az első világháborús magyar plakátok nemzetábrázolását vizsgálja tanulmányában. A magyar háborús propagandában leginkább a német hatás érvényesült, ami döntően középkori stíluselemeket alkalmazott a nemzeti allegóriák kialakítása során, és különösen igaz volt ez a nemzetet megjelenítő nőalakokra (207. o.). A szerző számos konkrét példán keresztül mutatja be a magyar háborús plakátok főbb jellemzőit, sajátosságait, rámutatva, hogy a XIX. századi nemzetábrázolási toposzok továbbalkalmazása mellett jelentős újítások történtek, amelyek erősen hatottak a Horthy-korszak propagandájára.

Maczó Ferenc IV. Károly királyi koronázási hitlevelét, illetve annak összeállítását mutatja be a korabeli politikai csatározások tükrében. A tanulmány részletesen elénk tárja az utóbb utolsónak bizonyult effajta dokumentum létrejöttét. Az 1687 óta rendszeresen kiadott koronázási hitlevél fontos részét képezte a magyar közjogi rendszernek, hiszen az még a koronázás előtt fontos garanciákat biztosított a magyar országgyűlés számára. A dokumentum előkészítése során az egész dualizmust meghatározó közjogi kérdés került előtérbe, a császár és király címének vonatkozásában.

Balla Tibor az első világháborús osztrák–magyar tábornoki elit főbb jellemzőit és adatait vázolja írásában, akadémiai doktori értekezésének legfontosabb eredményeit tette közzé a külföldi olvasók számára. A tábornoki elitbe a legalább háromcsillagos generálisok (gyalogsági, lovassági tábornokok, tábornaszernagyok, vezérezredesek, tábornagyok) tartoztak. Írásának végén mellékletként közli a tábornoki elitbe tartozó 178 személy nevét és rendfokozatát (253–258. o.).

Zakar Péter a Monarchia katonai lelkészeinek első világháborús működéséről publikált. A háborúban szolgálatot teljesítő egyházi személyek legfontosabb feladata a katonai morál fenntartása volt. Legfontosabb küldetésük a sebesültek lelki gondozása és a halottak eltemetése volt (263. o.). A szerző számos visszaemlékezésen keresztül mutatja be a tábori lelkészek első világháborús működését. Végkövetkeztetése, hogy a Monarchia nyelvi, konfesszionális sokszínűsége, a hadszínterek kiterjedt volta ellenére a tábori lelkészek sikerrel hajtották végre a katonák lelki gondozását.

Pollmann Ferenc *A temes-kubini „ütközet” és a levéltári források* címmel tett közzé tanulmányt, amely a 2010-ben a *Hadtörténelmi Közleményekben* megjelent írásának fordítása. Ismeretes módon a IV. (budapesti) hadtest 1914. július 27-i táviratának adata, vagyis, hogy a szerbek Temes-Kubinnál tüzet nyitottak az osztrák–magyar csapatokra, bekerült a Szerbiának küldött hadüzenet eredeti szövegébe, ahonnan Berchtold közös külügyminiszter húzta ki. Remélhetőleg Pollmann Ferenc bécsi levéltári felfedezése: a korábban fiktívnek hitt távirat megtalálása előbb-utóbb a nemzetközi szakirodalomban is ismertté válik.

Orbán Zsolt *Csikszereda és a Nagy Háború* címmel publikált írása megrendítően mutatja be a székelyföldi városban 1916-ban bekövetkezett pusztítást, a menekültek mindennapjait, a hazatérés nehézségeit. Tekintettel arra, hogy ez a téma sok szempontból ma is tabunak számít a nemzetközileg viszonylag kevésbé ismert román front történetében, a kötetben ezen írás közzététele tűnik az egyik legindokoltabbnak. Téves viszont az állítás, miszerint Károly trónörökös csikszeredai látogatására 1916. november 11. után került volna sor (308. o.), hiszen épp ezen a napon tért vissza Bécsbe Ferenc József betegségének hírére.

Csikány Tamás a Magyaros magaslatának 1917. március 8-iki való elfoglalásáról tett közzé tanulmányt – ezzel az egyetlen klasszikus csataleírást képviseli a kötetben. Részletesen bemutatja a csata előzményeit, a hadszíntérré vonatkozó főbb adatokat, valamint a győzelmet kivívó m. kir. 39. honvédhadosztály vezetését, szervezetét

Kiss Gábor *A Magyar Királyi Honvédség orvosai és egészségügyi intézményei 1868–1918* címmel tett közzé tanulmányt. Az írás révén részletes képet alkothatunk a Honvédségben szolgáló orvosok személyi állományáról, továbbképzéséről, az egészségügyi intézmények (kórházak, gyengélkedők) elhelyezkedéséről. A tanulmány számos érdekes statisztikai adatot tartalmaz, például a világháborúban a Monarchia haderejében szolgáló orvosok 19 %-a került veszteséglistákra, miközben a német orvosok közül a halottak, eltűntek, sebesültek aránya „csak” 15,5 %-ot tett ki.

Fiziker Róbert a k. u. k. haderő által elkövetett háborús bűncselekményekről publikált *Gondolatok Nagy Akasztófa-háborúról* címmel. Joggal mutat rá arra, hogy ez a téma sokáig tabunak számított a kutatásokban, pedig ezek az atrocitások az első világháború egyik fontos fejezetét képezik. Részletesen bemutatja a legkirívóbb šabaci mészárlás történetét, a Galíciában elkövetett atrocitásokat, s egyes statáriális kivégzések esetéről is beszámol. Elfogadva annak igazságát, hogy ezekről a borzalmakról az oktatásban, a világháborúról szóló szakkönyvekben is meg kellene emlékezni (388. o.), fontosnak tartom, hogy a szembenézés mindkét egykori hadviselő fél részéről történjék meg – hiszen az antant által elkövetett atrocitások sem kellő súllyal jelennek meg.

Margittai Gábor 2014-ben megjelent könyvének (*Szamársziget szellemkatonái*) főbb következtetéseit foglalta össze tanulmányában, amely a balkáni hadszíntéren hadifogságba esett mintegy 80 ezer osztrák–magyar katona kálváriáját mutatja be az 1915. őszi-téli halálmenettől az asinarai internálásig. A szerző joggal állapítja meg, hogy az első világháború hadifogoly-táborainak világa drámai előképnek, sőt, használati utasításnak bizonyult a következő háború légereihez (394. o.).

A kötet záró tanulmányát Kaba Eszter jegyzi, aki az első világháborús orosz hadifogoly-táborok mindennapjairól írt. Részletes képet kaphatunk a hadifoglyok szállításáról, az oroszországi hadifogoly-táborokban uralkodó zord viszonyokról. A tanulmány egyik legértékesebb része a cári birodalomba került katonák hazatérését taglalja, rö-

zítve például a szomorú tényt, hogy 1938-ig több mint 2500 olyan magyar hadifogoly élt a Szovjetunióban, akik haza akartak térni, de erre nem volt módjuk – döntően pénzhány miatt.

A kötet végén személynévmutató található, ugyanakkor nem szerepel rövid leírás a szerzőkről; ami azért lett volna hasznos, mert a tanulmánygyűjtemény „célközönsége” kevésbé ismeri a hazai kutatókat és munkájukat. A recenzióban hiányérzetet kelt a cári Oroszországgal szembeni hadműveletek szinte teljes mellőzése, továbbá a hadigazdaság és háttország viszonylag kis súllyal szerepel.

Ugyanakkor a kötet sikerrel mutatta be a hazai első világháborús kutatások főbb témáit és problémafelvetéseit.

Ligeti Dávid

MEHMET ŞEVKI YAZMAN

GDZIEŻ JEST TA GALICJA, PANIE DOWÓDCO?

Mehmetçik w Europe. Turcy na froncie galicyjskim 1916–1917

(Eredeti török címe: Komandanum Galicya Ne Yana Düşer – Mehmetçik Avrupa'da. M. Şevki Yazman'ın Anıları. İstanbul, 2010. Ford. Piotr Nykiel. [Hol az a Galícia, parancsnok úr? Mehemed Európában. Törökök a galíciai fronton 1916–1917.] WINGERT Wydawnictwo, Kraków, 2017. 412 o. ISBN: 978-83-60682-52-4)

Az I. világháborús galíciai katonai temetőket látogató magyar turisták érdeklődését bizonyára felkeltik a félholddal jelölt, turbános fejfák. Miért, hogyan és mikor kerültek a bosnyák ezredekén kívül törökök is a galíciai frontra?

A krakkói WINGERT Kiadó *A szép XIX. század* című népszerű sorozatában látott napvilágot Mehmet Şevki Yazman *Hol az a Galícia, parancsnok úr?* című visszaemlékezése. Az eredetileg törökül megjelent könyvet a kitűnő turkológus, Piotr Nykiel fordította lengyelre, s látta el bevezetővel és rendkívül alapos jegyzetekkel.

Az 1896-ban született Şevki Yazmant az isztambuli Katonai Akadémián végzős hallgatóként már gyorsított eljárással nevezték ki tisztnek, s rögtön a gallipoli frontra vezényelték. Harci tapasztalata mellett német nyelvismerete játszott szerepet abban, hogy a 63. gyalogezred hadnagyaként Galíciába mehetett. Az Oszmán Birodalomba visszakérülve a palesztinai fronton harcolt. Részt vett az I. világháború után kirobbant függetlenségi háborúban. A Török Köztársaság kikiáltása után kinevezték a Nemzetvédelmi Minisztérium Művészeti és Természettudományi Főosztálya vezetőjének. 1932-ben villamosmérnöki diplomát szerzett. 1946-ban ezredesként lépett ki a hadseregből, s bekapcsolódott a politikai életbe. 1950 és 1958 között a Demokrata Párt egyik parlamenti képviselője volt. 1970-ben halt meg. Újságok hasábjain folytatásokban közölt emlékirata 1928-ban jelent meg először könyv alakban. Azóta több kiadást megért.

E könyv nemcsak amiatt tarthat számot magyar szakmai és tágabb értelemben vett közérdeklődésre – beleértve a kiadóit is –, mert Yazman több kiadást megért rendhagyó memoárja beszámol Galíciába tartó századának zimonyi, újvidéki, szabadkai, szegedi, budapesti, debreceni benyomásairól, élményeiről, tapasztalatairól, hanem azért is, mert rávilágít térségünk kevésbé ismert I. világháborús epizódjára, az Oszmán Birodalom egy hadtestének az 1916-os őszi galíciai harcokban, majd a központi hatalmak 1917-es győztes nyári offenzívájában való részvételére is.